

RAPPORT

Leefomgevingstoets

Eerste fase MER bij het Koersdocument
Omgevingsvisie Fryslân

Klant: Provincie Fryslân

Referentie: T&PBF4193R002F02

Versie: 02/Finale versie

Datum: 5 juni 2018

HASKONINGDHV NEDERLAND B.V.

Koggelaan 21
8017 JN ZWOLLE
Netherlands
Transport & Planning
Trade register number: 56515154

+31 88 348 65 00 **T**
info@rhdhv.com **E**
royalhaskoningdhv.com **W**

Titel document: Leefomgevingstoets

Ondertitel: Leefomgevingstoets Koersdocument
Referentie: T&PBF4193R002F02
Versie: 02/Finale versie
Datum: 5 juni 2018
Projectnaam: Ovisie Fryslân
Projectnummer: BF4193
Auteur(s): Mark Groen, Véronique Maronier

Gecontroleerd door: Véronique Maronier

Datum/Initialen: 05-06-2018, VM

Goedgekeurd door: Mark Groen

Datum/Initialen: 05-06-2018, MG

Classificatie

Open

Disclaimer

No part of these specifications/printed matter may be reproduced and/or published by print, photocopy, microfilm or by any other means, without the prior written permission of HaskoningDHV Nederland B.V.; nor may they be used, without such permission, for any purposes other than that for which they were produced. HaskoningDHV Nederland B.V. accepts no responsibility or liability for these specifications/printed matter to any party other than the persons by whom it was commissioned and as concluded under that Appointment. The integrated QHSE management system of HaskoningDHV Nederland B.V. has been certified in accordance with ISO 9001:2015, ISO 14001:2015 and OHSAS 18001:2007.

Inhoud

1	Inleiding	1
1.1	Hoe komt de Omgevingsvisie tot stand?	1
1.2	Doel van deze notitie	1
1.3	Leeswijzer	1
2	Wijze van beoordelen	2
2.1	Beoordelingskader	2
2.2	Beoordelingsschaal	2
3	Milieutoets ten behoeve van Koersdocument	3
3.1	Vier opgaven	3
3.2	Fryslân leefbaar, vitaal en bereikbaar	3
3.3	Energietransitie	9
3.4	Versterken biodiversiteit	15
3.5	Klimaatadaptatie	19
4	Advies/aandachtspunten richting Koersdocument	24

1 Inleiding

1.1 Hoe komt de Omgevingsvisie tot stand?

Op landelijk niveau zijn bestuurlijke afspraken gemaakt dat iedere Provincie vóór 1 januari 2021 beschikt over een Omgevingsvisie en Omgevingsverordening. In 2016 is de Provincie Fryslân gestart met de voorbereiding van een nieuwe Omgevingsvisie waarin de hoofdpogaven en doelen voor de Friese fysieke leefomgeving zijn aangegeven. Voor de Omgevingsvisie moet een m.e.r.-procedure worden doorlopen.

Provinciale Staten hebben in maart 2016 de uitgangspunten voor de Omgevingsvisie vastgesteld. De route naar de Omgevingsvisie is als volgt:

- **Inbreng verzamelen (2016):** Op basis van de Startnotitie en de Discussienota Omgevingsvisie is gestart met de eerste fase van het open planproces. Alle Friezen konden inbreng leveren via pop-upkantoren en een website en in bijeenkomsten en atelierssessies.
- **Koersdocument maken inclusief eerste fase planMER (2017/2018):** In samenwerking met de gemeenten en waterschap vindt een verdieping plaats door middel van dialogen conform DFA (De Friese Aanpak¹). De resultaten van de dialogen worden verwerkt in een Koersdocument aan de hand van ambities, doelen en kernopgaven voor de fysieke leefomgeving. Daarnaast gaat het Koersdocument in op de wijze waarop de provincie haar doelen en opgaven wil realiseren (samen met alle actoren in het veld) en beschrijft het hoe de provincie hierbij omgaat met veranderingen en onzekerheden en de opties die daarbij horen. Provinciale Staten stelt het Koersdocument september 2018 vast. Gekoppeld aan het Koersdocument wordt een eerste fase planMER opgesteld. Het betreft een verbrede PlanMER, of Leefomgevingstoets genaamd, waarin ook sociale en economische aspecten zijn meegenomen.
- **Omgevingsvisie opstellen inclusief tweede fase planMER (2018/2019):** Vervolgens wordt de Omgevingsvisie opgesteld met de tweede fase van het planMER opgesteld. De ontwerp-Omgevingsvisie en het MER worden naar verwachting in 2019 ter inzage gelegd.

1.2 Doel van deze notitie

Bezien vanuit planMER-perspectief is het relevant om het milieubelang al in de agenderende, richtingbepalende stap van het Koersdocument mee te wegen; de functie van het instrument planMER is immers het vroegtijdig en volwaardig meewegen van het milieubelang in de beleidsvoorbereiding. Deze notitie bevat aandachtspunten - op basis van eerste inzichten in leefomgevingseffecten van beleidsopties uit het Koersdocument - die kunnen worden meegewogen bij vaststelling van het Koersdocument.

Deze notitie zal verder uitgewerkt worden in een planMER voor de Omgevingsvisie Fryslân.

1.3 Leeswijzer

Hoofdstuk 2 geeft inzicht in de wijze van beoordelen van de vier opgaven die uitgewerkt gaan worden in de Omgevingsvisie Fryslân. De opgaven inclusief leefomgevingseffecten zijn beschreven in hoofdstuk 3. Hoofdstuk 4 geeft de belangrijkste conclusies voor het Koersdocument weer.

¹ De Friese Aanpak (DFA) is een nieuwe manier van werken, die past in de filosofie van de Omgevingswet. Gemeenten, waterschap en provincie zetten gezamenlijk stappen in het proces om te komen tot een provinciale Omgevingsvisie en tot gemeentelijke Omgevingsvisies.

2 Wijze van beoordelen

2.1 Beoordelingskader

De verschillende beleidswijzigingen zoals beschreven in het Koersdocument, worden in deze notitie beoordeeld op een abstractieniveau dat past bij het abstractieniveau van het Koersdocument.

Als uitgangspunt is de duurzaamheidsystematiek van de Triple-P benadering toegepast, waarbij de P's staan voor People (sociaal), Profit (economisch) en Planet (milieu). In onderstaande tabel is het beoordelingskader beschreven, bestaande uit een groslijst van beoordelingscriteria die deels ook zijn ingegeven door voor Fryslân belangrijke aspecten van de leefomgeving. Per beleidsopgave wordt dit beoordelingskader verder gespecificeerd ten behoeve van de leefomgevingstoets in deze notitie.

3P	Criteria	Kwaliteitsbeoordeling op:
Planet	Klimaat	Energieverbruik en reductie CO ₂ -emissie
		Hergebruik van circulaire grond- en hulp- en reststoffen
		Waterrobuust bouwen en inrichten
	Behoud biodiversiteit	Beschermde natuur (Natura 2000, NNN, Flora- en faunawet)
		Overige waardevolle natuur
	Bescherming onder/bovengrond	Waterkwaliteit
		Bodemdaling, bodemkwaliteit
Verscheidenheid aan landschappen		
Karakteristieke steden en dorpen		
People	Gezonde en veilige leefomgeving	Rust en stilte
		Luchtkwaliteit en geur
		Gezondheid
		Externe veiligheid
		Verkeersveiligheid
		Waterveiligheid
	Vitale en aantrekkelijke leefomgeving	Hittestress
		Draagkracht voorzieningen
		Ruimtelijke kwaliteit en samenhang (sociale cohesie)
		Kwaliteit leef- en woonomgeving
Profit	Sterk vestigingsklimaat	Recreatiemogelijkheden
		Uitstraling duurzaamheid
		Werkgelegenheid
		Concurrentiepositie en vestigingsklimaat
		Bijdrage economische ontwikkeling
		Functioneren binnenhavens
Optimale bereikbaarheid		

2.2 Beoordelingsschaal

De effecten worden beoordeeld voor de criteria zoals hiervoor beschreven ten opzichte van de referentiesituatie (de situatie zonder vaststelling van de Omgevingsvisie). Hierbij wordt de volgende beoordelingsschaal aangehouden:

Score	Waardering leefomgevingseffecten
	Grote kans op positief effect op de leefomgeving
	Kans op positief effect op de leefomgeving
	Geen onderscheidende effecten op de leefomgeving
	Risico op negatief effect op de leefomgeving

3 Milieutoets ten behoeve van Koersdocument

3.1 Vier opgaven

Op basis van de focusambities komt de provincie Friesland tot vier opgaven:

1. Leefbaar, vitaal en bereikbaar
2. Energietransitie
3. Versterken biodiversiteit
4. Klimaatadaptatie

In onderstaande paragrafen worden de mogelijke effecten van de vier opgaven op de leefomgeving op hoofdlijnen toegelicht. Hierbij wordt de bandbreedte van de mogelijke effecten verkend door twee uitersten (alternatieven) naast elkaar te zetten. Voor de sommige opgaven gaat het bij de keuzes om uitersten in de sturing: een meer centrale of een meer decentrale sturing. Op basis van deze uitersten worden enkele conclusies getrokken en wordt aangegeven of er mogelijk ook nog andere keuzes relevant kunnen zijn voor de mogelijke effecten op het niveau van de visievorming bij de provincie. De conclusies zijn daarmee relevant voor het Koersdocument en hebben daarin ook een plek gekregen.

In het Koersdocument worden per opgave diverse keuzes beschreven. Onderstaand wordt aangegeven welke keuzes behoren tot welk alternatief.

3.2 Fryslân leefbaar, vitaal en bereikbaar

Fryslân heeft aantrekkelijke woonbuurten, bedrijfsterreinen en kantoorlocaties, en een goede spreiding van voorzieningen. Nogal wat bebouwing, terreinen en voorzieningen zijn echter verouderd en voldoen niet meer aan de behoeften van gebruikers. Leegstand, waardedaling, verschraving en verpaupering zijn het gevolg; dit doet afbreuk aan de leefbaarheid en vitaliteit van gebieden. Bovendien is veel bebouwing onvoldoende energiezuinig.

In regio's waar de bevolking afneemt komt daar nog bij dat de vraag naar woningen daalt, evenals het draagvlak en de bereikbaarheid van voorzieningen. Verschillen zijn zichtbaar: gebieden met een groeiende of stabiele bevolking (vooral in en rond steden), en gebieden waar de bevolking duidelijk afneemt. Ook binnen regio's is sprake van verschillen in bevolkingsontwikkeling. Plattelandsgebieden vergrijzen en ontgroenen bovendien sneller dan stedelijke gebieden. Het aantal huishoudens neemt voorlopig nog toe (voornamelijk oudere, alleenstaande huishoudens), maar zal na 2030 gaan afnemen. In de regio's Noordwest en Noordoost gebeurt dit al rond 2020; Leeuwarden zal nog tot na 2040 blijven groeien door de aantrekkingskracht op jonge huishoudens.

De opgave is om een leefbare en vitale leefomgeving in stand te houden en zo mogelijk te versterken, tot in de haarvaten van Fryslân. Enerzijds door het ontwikkelen van gewilde woon- en werkgebieden met ruimtelijke kwaliteit. Anderzijds door het opknappen, hergebruiken en zo nodig slopen van bebouwing en terreinen. Specifieke aandacht gaat hierbij uit naar krimpgebieden.

De uitersten omvatten de onderstaande keuzes als opgenomen in het Koersdocument.

Meer centrale sturing	Meer decentrale sturing
Keuze 1: Een actieve rol, gericht op ondersteuning. De provincie kan partijen bij elkaar brengen, verbeteringen stimuleren (ook financieel via bijv. een transitiefonds), acties en maatregelen coördineren, programmeren en zo nodig regisseren.	Keuze 1: Volgende rol. De herstructurering wordt helemaal overgelaten aan andere partijen. Gemeenten hebben de regie.
Keuze 2a: Aanscherpen kernenindeling. De provincie stuurt op het aanscherpen van huidige kernenindeling door onderscheid te maken tussen dorpen waar naar huidige inzichten tot 2040 een volwaardig niveau van dagelijkse voorzieningen kan worden gehandhaafd en dorpen waar dat niet kan.	Keuze 2a: Loslaten van huidige kernenindeling. Omdat veel stedelijke functies planologisch al geregeld zijn, de behoefte aan nieuwe functies beperkt is en vanwege autonome ontwikkelingen m.b.t. bevolking (krimp, vergrijzing, ontgroening), trek naar de stad, e-commerce, het nieuwe werken, is een provinciale kernenindeling minder noodzakelijk
	Keuze 2b: loslaten concentratiebeleid voor recreatie bij 16 recreatiekernen en de regionale en stedelijke centra

Keuze 3 uit het Koersdocument (uitgangspunten zuinig ruimtegebruik) is niet opgenomen in de alternatieven. In essentie bestaan de keuzes uit het al dan niet volgen van de Ladder van duurzame verstedelijking. Omdat deze ladder verankerd is in regelgeving, lijkt hier geen sprake van een reële keuze die ook te beoordelen is.

Overige keuzes zoals opgenomen onder keuze 1, 2a en 2b hebben vooral betrekking op het handhaven van het huidige beleid. Dit is de referentie die in de tweede fase MER (na het Koersdocument) wordt meegenomen in de beoordeling. Andere keuzes vormen meer een compromis tussen de centrale en decentrale sturing en vallen daarmee binnen de uitersten zoals hierboven aangegeven. Waar relevant komt dit in de conclusie (paragraaf 3.2.2.) terug.

3.2.1 Effecten leefomgevingskwaliteit

Klimaat

Thema	Criteria	Koers: Centrale sturing	Koers: Decentrale sturing
Klimaat	Energieverbruik en reductie CO ₂ -emissie	↗	↗
		Herstructurering en transformatie kunnen een belangrijke bijdrage leveren aan de beperking van het energiegebruik (keuze 1).	Herstructurering en transformatie kunnen een belangrijke bijdrage leveren aan de beperking van het energiegebruik (keuze 1).
	Hergebruik van circulaire grond- hulp en reststoffen	↗	↗
		Zeker de transformatie van bestaande gebouwen en terreinen en het voorkomen van onnodig ruimtebeslag leiden tot hergebruik en zuinig omgaan met grondstoffen (keuze 1).	Transformatie van bestaande gebouwen en terreinen en het voorkomen van onnodig ruimtebeslag leiden tot hergebruik en zuinig omgaan met grondstoffen. Veel gemeenten sturen hier al op (keuze 1).
	Waterrobuust bouwen en inrichten	↗	=
		De provincie stuurt erop dat bij herstructurering en nieuwe uitbreidingen (aansluitend op bestaand stedelijk gebied) principes van meerlaagse veiligheid en waterrobuust bouwen worden gehanteerd (keuze 1).	Bij herstructurering en nieuwe uitbreidingen (aansluitend op bestaand stedelijk gebied) worden principes van meerlaagse veiligheid en waterrobuust bouwen beperkt gehanteerd, omdat dit niet altijd een gemeentelijk belang is (keuze 1).

Behoud biodiversiteit

Thema	Criteria	Koers: Centrale sturing	Koers: Decentrale sturing
Behoud biodiversiteit	Beschermd natuur (Natura 2000, NNN, Flora- en faunawet)	=	↘
		Door een meer actieve provinciale sturing is er geen effect te verwachten op deze te beschermen waarden (keuze 1 en 2a)	Kans op aantasting van beschermde waarden, vooral bij uitbreiding en realisatie van recreatie nabij beschermde gebieden (Keuze 1, 2a en 2b)
	Overige waardevolle natuur	=	↘
		Geen relevante effecten te verwachten van de keuzes (keuzes 1 en 2a).	Kans op aantasting van waardevolle natuur die niet door rijks- of provinciaalbeleid wordt beschermd (keuze 1, 2a en 2b)

Bescherming onder/bovengrond

Thema	Criteria	Koers: Centrale sturing	Koers: Decentrale sturing	
Bescherming onder/bovengrond	Waterkwaliteit, Bodemdaling, bodemkwaliteit	=	=	
		Geen relevante effecten verwacht	Geen relevante effecten verwacht	
	Verscheidenheid aan landschappen	=	=	
		Zowel bij herontwikkeling en transformatie als bij nieuwe uitbreidingen worden de bestaande omgevingskwaliteiten als uitgangspunt gehanteerd. Er worden geen verbetering of verslechtering verwacht (keuze 1).	Zowel bij herontwikkeling en transformatie als bij nieuwe uitbreidingen worden de bestaande omgevingskwaliteiten veelal als uitgangspunt gehanteerd. Er worden geen verbetering of verslechtering verwacht (keuze 1).	
		↗	↘	
	Karakteristieke steden en dorpen	De kernenindeling zet onder andere in op het tegengaan van versnippering van het landschap (keuze 2a).	↗	Landschappelijke versnippering is een aandachtspunt bij het loslaten van de kernenindeling en het loslaten van het concentratiebeleid voor recreatie (keuze 2a en 2b).
		↗	↗	
		Meer aandacht voor monumentale en andere karakteristieke bebouwing en archeologisch erfgoed in kleine dorpen bij herstructurering (keuze 1).	Waarschijnlijk meer aandacht voor monumentale en andere karakteristieke bebouwing en archeologisch erfgoed in steden en grotere kernen (keuze 1).	

Gezonde en veilige leefomgeving

Thema	Criteria	Koers: Centrale sturing	Koers: Decentrale sturing
Gezonde en veilige leefomgeving	Rust en stilte en luchtkwaliteit	=	=
		Geen relevante effecten verwacht	Geen relevante effecten verwacht
	Gezondheid	↗	↗
		Door extra aandacht voor preventie of gezondheid bevorderen is er sprake van een verbetering (keuze 1 en 2a).	Extra aandacht voor preventie of gezondheid bevorderen wordt ook vanuit Omgevingswet gestimuleerd waardoor naar verwachting er sprake is van een verbetering (keuze 1 en 2a).
	Externe veiligheid en verkeersveiligheid	=	=
		Geen relevante effecten verwacht	Geen relevante effecten verwacht
	Waterveiligheid	↗	=
		Extra aandacht voor waterrobuust bouwen bij herstructurering of ontwikkeling van nieuw functies (keuze 1 en 2a).	Gemeenten hebben mogelijk beperkt aandacht hiervoor waardoor er geen sprake is van verbetering van de waterveiligheid bij herstructurering of ontwikkeling van nieuw functies (keuze 1 en 2a). Wellicht zelfs verslechtering.
	Hittestress	↘	↘
		Er is geen specifiek beleid voor, terwijl het wel in vrijwel alle dorpen en steden gaat spelen bij herstructurering of ontwikkeling van nieuw functies (keuze 1 en 2). Met toenemende vergrijzing een belangrijker probleem	Gemeenten onderschatten dit effect mogelijk en zullen hier zelf waarschijnlijk geen beleid op ontwikkelen bij herstructurering of ontwikkeling van nieuw functies (keuze 1 en 2).

Vitale en aantrekkelijke leefomgeving

Thema	Criteria	Koers: Centrale sturing	Koers: Decentrale sturing
Vitale en aantrekkelijke leefomgeving	Draagkracht voorzieningen	↗	↘
		Door de inzet op gewilde woon- en werkmilieus op de juiste plekken en het aansluiten op bestaand bebouwd gebied, ontstaat er voor de bestaande voorzieningen veelal meer draagkracht (keuze 2a).	De vier principes voor gewilde woon- en werklocaties zijn niet of minder aan de orde bij decentrale sturing (keuze 1 en 2a).
	Ruimtelijke kwaliteit en samenhang	=	=
		Geen relevante effecten verwacht	Geen relevante effecten verwacht
	Kwaliteit leefomgeving	↗	↗
Kans op positief effect door nadrukkelijk aandacht voor kwaliteit. Zeker bij herstructurering en transformatie (keuze 1).		Kans op positief effect door nadrukkelijk aandacht voor kwaliteit. Zeker bij herstructurering en transformatie (keuze 1).	

	Recreatiemogelijkheden	=	↗ =
		Geen relevante effecten verwacht	Extra ruimte voor ontwikkeling. Zeker bij nieuwe vormen van recreatie mogelijk ook een snellere aansluiting (keuze 2b).

Sterk vestigingsklimaat

Thema	Criteria	Koers: Centrale sturing	Koers: Decentrale sturing
Sterk vestigingsklimaat	Uitstraling duurzaamheid, Werkgelegenheid Concurrentiepositie	↗	=
		Door handhaving van een volwaardig niveau van dagelijkse voorzieningen in bepaalde dorpen is er een kans op een positief effect voor de werkgelegenheid in deze dorpen (keuze 2a).	Geen relevante effecten verwacht
	Bijdrage economische ontwikkeling	↗	↗
		Kans op positief effect door aansluiten op bestaand bebouwd gebied. Dit voorkomt versnippering en maakt het vestigingsklimaat aantrekkelijker doordat bedrijven ook meer mogelijkheden hebben voor nauwe samenwerking met bestaande bedrijven, zeker bij een meer regionale sturing (keuze 2a).	Kans op beperkt positief effect. Gemeenten zetten zelf al in op sterke regionale centra (keuze 2a). De economische ontwikkelingen zullen zich ook daar meer concentreren. Er is mogelijk minder aandacht voor het bij elkaar brengen van partijen en het stimuleren van nieuwe ontwikkelingen (keuze 1).
	Optimale bereikbaarheid	=	=
		Geen relevante effecten verwacht	Geen relevante effecten verwacht

3.2.2 Conclusies

Keuze 1: een meer actieve rol van de provincie bij herstructurering kent een groter positief effect dan het over te laten aan andere partijen. Zeker de meer regionale en provinciale belangen als waterveiligheid, een waterrobuuste inrichting en bescherming en ontwikkeling van natuur en landschap kunnen hiermee beter worden vormgegeven. Verwacht wordt dat een meer centrale sturing beter aansluit bij de noodzaak vanwege klimaatveranderingen (zie ook paragraaf 3.4.2). Aandachtspunt blijft het voorkomen van hittestress, ook in de kleine dorpjes. Bij herstructurering, vanuit welk perspectief dan ook, zou het voorkomen hiervan een meer prominente plaats moeten krijgen.

Keuze 2a: Een meer centrale sturing resulteert naar verwachting in meer draagkracht van voorzieningen door de inzet op gewilde woon- en werkmilieus op de juiste plekken en het beter kunnen aansluiten op bestaand bebouwd gebied. Hierdoor ontstaat er voor de bestaande voorzieningen veelal meer draagkracht dan bij een meer decentrale sturing. Het aanscherpen van de kernenindeling verdient de voorkeur. Zeker als ook extra wordt ingezet op toepassing van maatregelen gericht op klimaatverandering en behoud of uitbreiding van biodiversiteit. De inzet van extra provinciale kennis en ervaring op deze gebieden kan als een aanscherping worden gezien. Ook bij keuzes ten aanzien van zuinig ruimtegebruik en herstructurering zijn juist deze onderwerpen van belang.

In het Koersdocument wordt ook een tussenoplossing voorgesteld; namelijk het loslaten van de kernenindeling maar de bijzondere positie van de F4 en havenstad Harlingen behouden. Dit zou onder andere leiden tot een betere concentratie van werkgelegenheid en voorzieningen. Deze keuze zit in tussen handhaven en geheel loslaten van de kernenindeling. Met de trends van vergrijzing en krimp is er

waarschijnlijk juist meer aandacht nodig voor het landelijke gebied en de kleine dorpen. De leefbaarheid komt juist daar meer onder druk te staan.

Keuze 2b: vooral voor natuur en landschap kan het loslaten van het concentratiebeleid voor de recreatie negatieve effecten hebben. Een voordeel kan zijn dat nieuwe ontwikkelingen en nieuwe vormen van recreatie sneller opgepakt worden door de markt als het concentratiebeleid (deels) los wordt gelaten.

3.3 Energietransitie

Op dit moment wordt 7% van het totale Friese energieverbruik duurzaam opgewekt. De provincie heeft in de Beleidsbrief duurzame energie 2016 aangegeven dat in 2050 Fryslân bijna 100% onafhankelijk is van fossiele brandstoffen. Tussendoelen voor 2020:

- het energieverbruik is 20% lager dan het verbruik in 2010;
- 16% van ons energieverbruik wordt duurzaam opgewekt;
- 4.000 aan energie gerelateerde banen in Fryslân gerealiseerd.

Tussendoelen voor 2025:

- 25% van ons energieverbruik wordt duurzaam opgewekt;
- de provinciale organisatie is zelfvoorzienend.

Daarnaast ligt er een (landelijke) opgave om in 2025 de uitstoot van CO₂ te reduceren tot 49% van de uitstoot in 1990.

Als onderdeel van DFA heeft het Lab energiestrategie zich gebogen over de energietransitie. Draagvlak en landschappelijke inpassing vormden hierbij het startpunt. In regioessies zijn ideeën verzameld. Deze zijn door een (ontwerp)bureau gepreciseerd. De resultaten zijn in twee bijeenkomsten terug gerapporteerd en vertaald in de Regionale energiestrategie. Deze is in oktober 2017 aan de Friese overheden aangeboden. Een aantal gemeenten heeft deze strategie inmiddels vastgesteld. De Friese Energiestrategie is gebaseerd op het principe om ruimte te bieden aan initiatieven en projecten van onderop (decentraal).

De uitersten omvatten de onderstaande keuzes als opgenomen in het Koersdocument.

Meer centrale sturing	Meer decentrale sturing
Keuze 1: Bij het afwegen van belangen prioriteit geven aan energietransitie. Met andere woorden: het halen van de taakstelling staat voorop.	Keuze 1: Een gelijkwaardige afweging van belangen.
Keuze 2: De nadruk leggen op grootschalige projecten als grote zonnevelden en mestverwerking. Op lokale schaal blijft het mogelijk om energieprojecten te ontwikkelen, maar de grootste bijdrage komt van grootschalige projecten. De provincie neemt hierbij de regierol*.	Keuze 2: Aansluiten bij de Friese Energiestrategie en hierbij het vervolgproces stimuleren en faciliteren. Hier wordt samen met andere overheden en Mienskip gezocht naar lokaal maatwerk.

*In het Koersdocument wordt als alternatief voor de regierol ook voorgesteld om samen met gemeente op zoek te gaan voor grootschalige energie. Dit valt daarmee binnen de uitersten zoals in deze tabel aangegeven. Waar relevant komt dit in de conclusie (paragraaf 3.3.2.) terug.

3.3.1 Effecten leefomgevingskwaliteit

Voor het beschrijven van de effecten op leefomgevingskwaliteit is onderscheid gemaakt in effecten op klimaat, behoud diversiteit, bescherming onder- en bovengrond, gezonde en veilige leefomgeving, vitale en aantrekkelijke leefomgeving en sterk vestigingsklimaat. Onderstaand wordt hierop ingegaan.

Klimaat

Thema	Criteria	Koers: Meer centrale sturing	Koers: Meer decentrale sturing
Klimaat	Energieverbruik en reductie CO ₂ -emissie	↗	=
		Het geven van prioriteit aan energietransitie kan er toe leiden dat de doelen volledig worden gerealiseerd (keuze 1).	Gelijkwaardige afweging van belangen kunnen zou er toe kunnen leiden dat de doelen voor energietransitie later of niet volledig worden gerealiseerd (keuze 1).

Thema	Criteria	Koers: Meer centrale sturing	Koers: Meer decentrale sturing
		↗	↗
		Kans op forse afname energieverbruik van huishoudens, bedrijven, industrie en vervoer. Het halen van de taakstelling staat voorop bij het leggen van de nadruk op grootschalige projecten. In 2050 bijna 100% onafhankelijk van fossiele brandstoffen. In 2025 25% van het energieverbruik duurzaam opgewerkt (keuze 2).	Kans op forse afname energieverbruik van huishoudens, bedrijven, industrie en vervoer door aansluiting bij de Friese Energiestrategie. In 2050 bijna 100% onafhankelijk van fossiele brandstoffen. In 2025 25% van het energieverbruik duurzaam opgewerkt (keuze 2).
	Hergebruik van circulaire grond- hulp en reststoffen	↗	=
		Het geven van prioriteit aan energietransitie kan er toe leiden dat vol wordt ingezet op hergebruik van circulaire grond-, hulp- en reststoffen (keuze 1).	Gelijkwaardige afweging van belangen kunnen zou er toe kunnen leiden dat er minder hergebruik plaatsvindt van circulaire grond-, hulp- en reststoffen (keuze 1).
		↗	↗
		Kans op forse toename hergebruik van circulaire hulp- en reststoffen (keuze 2).	Kans op forse toename hergebruik van circulaire- hulp- en reststoffen door aansluiting te zoeken bij de Friese Energiestrategie (keuze 2).

Behoud biodiversiteit

Thema	Criteria	Koers: Meer centrale sturing	Koers: Meer decentrale sturing
Behoud biodiversiteit	Beschermde natuur (Natura 2000, NNN, Flora- en faunawet)	=	=
		Geen significante effecten verwacht als gevolg van het voorgenomen beleid, omdat (grootschalige) ingrepen in principe niet mogen worden uitgevoerd zonder eventueel benodigde mitigatie of compensatie. Aandachtspunten hierbij zijn effecten van zonnevelden (ruimtebeslag) en WKO systemen (effecten op natuurwaarden via veranderingen in grondwaterstroming en standen (keuze 1 en keuze 2).	Geen significante effecten verwacht als gevolg van het voorgenomen beleid, omdat ingrepen in principe niet mogen worden uitgevoerd zonder eventueel benodigde mitigatie of compensatie. Aandachtspunten hierbij zijn effecten van zonnevelden (ruimtebeslag) en WKO systemen (effecten op natuurwaarden via veranderingen in grondwaterstroming en standen (keuze 1 en keuze 2).
	Overige waardevolle natuur: kansen op versterking	↗	=
		Kansen voor natuurontwikkeling. Een energieke landbouw en omgeving biedt aanvullende kansen voor natuur. Grootschaligere ontwikkelingen (zon en mestverwerking) bieden meer kansen voor meekoppeling (keuze 1 en 2)	Ontwikkelingen zijn veelal kleinschaliger waardoor combinaties met versterking van waardevolle natuur minder voor de hand liggen (keuze 1 en 2).
	Overige waardevolle natuur: behoud bestaande waarden	↘	=
		Bij het geven van prioriteit aan energietransitie bestaat de kans dat bestaande natuurwaarden minder van belang zijn en daarmee niet behouden blijven (keuze 1).	Bij een gelijkwaardige afweging van belangen is de kans groter dat bestaande waardevolle natuur behouden kan blijven (keuze 1).

Thema	Criteria	Koers: Meer centrale sturing	Koers: Meer decentrale sturing
		=	↘
		Aan de andere kant is bij een meer centrale koers de kans kleiner dat er 'botsingen' ontstaan tussen natuur- en energiedoelen, omdat op enkele duidelijk begrensde plekken energie wordt opgewekt (keuze 2).	Overige waardevolle natuur wordt niet direct beschermd vanuit regelgeving. Bij een meer decentrale koers is de kans groter dat er 'botsingen' ontstaan tussen natuur- en energiedoelen, omdat op méér plekken dan bij een centrale koers energie wordt opgewekt (keuze 2).

Bescherming onder/bovengrond

Thema	Criteria	Koers: Meer centrale sturing	Koers: Meer decentrale sturing
Bescherming onder/bovengrond	Waterkwaliteit	↗	↗
		Kans op lichte verbetering van de waterkwaliteit als gevolg van een toename van het gebruik van meer natuurlijke meststoffen (en afname van kunstmest) (keuze 1 en 2).	Kans op lichte verbetering van de waterkwaliteit als gevolg van een toename van het gebruik van meer natuurlijke meststoffen (en afname van kunstmest) (keuze 1 en 2).
	Bodemdaling, bodemkwaliteit	↘	↘
		Risico effecten op verontreiniging van de ondergrond (drinkwater, grondwater) als gevolg van WKO systemen en geothermie installaties (keuze 1 en 2).	Risico effecten op verontreiniging van de bodem als gevolg van WKO systemen en geothermie installaties (keuze 1 en 2).
	Karakteristieke steden en dorpen	=	↗
		Geen relevante effecten verwacht (keuze 1 en 2).	Zeker de kleine dorpen kunnen herkenbaar worden aan hun energievoorziening. Dit kan de karakteristiek vergroten (keuze 1 en 2).

Gezonde en veilige leefomgeving

Thema	Criteria	Koers: Meer centrale sturing	Koers: Meer decentrale sturing
Gezonde en veilige leefomgeving	Rust en stilte	↘	=
		Risico op geluidshinder als gevolg van verkeersaantrekkende werking als gevolg van realisatie van vergistingsinstallaties (keuze 1 en 2).	Ontwikkelingen zijn veelal wat kleinschaliger, waardoor ook de impact op rust en stilte niet al te groot zal zijn (keuze 1 en 2).
	Geur	↘	=
		Risico op geurhinder als gevolg van vergistingsinstallaties (keuze 1 en 2).	Ontwikkelingen zijn veelal wat kleinschaliger, waardoor ook de impact op geurhinder relatief beperkt zal zijn (keuze 1 en 2).
	Luchtkwaliteit	↘	=
		Risico op beperkte afname van de luchtkwaliteit als gevolg van lichte toename fijnstof door gebruik van vergisters en de verkeersaantrekkende werking hiervan (keuze 1 en 2).	Ontwikkelingen zijn veelal wat kleinschaliger, waardoor ook de impact op de luchtkwaliteit relatief beperkt zal zijn (keuze 1 en 2).
	Gezondheid	↘	=
		Risico op beperkte effect op de gezondheid als gevolg van het geven van prioriteit aan energietransitie boven andere belangen (keuze 1) en de cumulatie van hinder op specifieke plekken (geluidshinder, geurhinder, landschap, ed) door grootschalige ontwikkelingen (keuze 2).	Doordat initiatieven veel meer vanuit de Mienskip komen (keuze 2) en er sprake is van een gelijkwaardige afweging van belangen (keuze 1) is er minder hinder te verwachten door bijvoorbeeld cumulatie (geluidshinder, geurhinder, ed)
	Externe veiligheid	=	=
		Geen relevant effect verwacht (keuze 1 en 2).	Geen relevant effect verwacht (keuze 1 en 2).
	Verkeersveiligheid	=	=
		Geen relevante effect op verkeersveiligheid verwacht. De circulaire landbouw kan leiden tot een toename van lokaal transport (en daarmee afname van de verkeersveiligheid). Daar staat tegenover dat er waarschijnlijk minder (inter)regionaal transport zal plaatsvinden binnen de sector (keuze 1 en 2).	Geen relevant effect op verkeersveiligheid verwacht. De circulaire landbouw kan leiden tot een toename van lokaal transport. Daar staat tegenover dat er waarschijnlijk minder (inter)regionaal transport zal plaatsvinden binnen de sector (keuze 1 en 2).

Vitale en aantrekkelijke leefomgeving

Thema	Criteria	Koers: Meer centrale sturing	Koers: Meer decentrale sturing
Vitale en aantrekkelijke leefomgeving	Draagkracht voorzieningen	↗	↗
		Afhankelijk van de locatie van grootschalige projecten kunnen lokaal mogelijk ook grotere investeringen in de leefomgeving en de eigen voorzieningen worden gedaan (keuze 2). Voor keuze 1 worden geen effecten op dit criterium verwacht.	Kans op inkomsten vanuit een eigen 'dorpsmolen' of dorps-zonneweide die lokaal beschikbaar komen voor investeringen in de leefomgeving / in de eigen voorzieningen (keuze 2). Voor keuze 1 worden geen effecten op dit criterium verwacht.

Thema	Criteria	Koers: Meer centrale sturing	Koers: Meer decentrale sturing
	Ruimtelijke kwaliteit	↘	↗
		Bij het geven van prioriteit aan energietransitie bestaat de kans dat de belevingswaarde en ruimtelijke kwaliteit af neemt ten gunste van de toekomstwaarde (keuze 1).	Bij een gelijkwaardige afweging van belangen is de kans groter dat rekening gehouden kan worden met de belevingswaarde en een aantrekkelijke leefomgeving (keuze 1).
		↘	↘
		Risico effecten op een beperkt deel van het landschap. Centrale sturing zorgt naar verwachting voor meer grootschaligere zonnevelden en mestverwerking (keuze 2). De effecten beslaan mogelijk een kleiner gebied, maar kunnen wel een aanzienlijke impact hebben.	Risico effecten op grote delen van het landschap. Het is de verwachting dat decentrale sturing vanuit lokale initiatieven eerder leidt tot kleinere ontwikkelingen (bv zonnevelden), die meer verspreid in het landschap liggen en dichterbij bestaande kernen gebouwd zullen worden. Er zijn meerdere kleinere maatregelen nodig om dezelfde energie-opbrengst te genereren. Als gevolg daarvan kan decentrale sturing leiden tot een impact op het landschap over een groter gebied binnen de provincie (keuze 2).
	Samenhang en cohesie	=	↗
		Geen relevant effect verwacht, omdat kernen in mindere mate zelf bepalend zijn in de strategie rondom energietransitie (keuze 1 en 2).	Kans op verbetering sociale cohesie door zelfvoorzienend zijn m.b.t. energie (keuze 1 en 2)
Kwaliteit leef- en woonomgeving	=	↗	
	Er is weinig tot geen kans op een betere waardering van de kwaliteit van leef- en woonomgeving bij centrale sturing. Er wordt prioriteit gegeven aan energietransitie ten opzichte van andere belangen (keuze 1 en 2).	Kans op verbeteren waardering van de kwaliteit van leef- en woonomgeving indien een zekere mate van consensus bereikt wordt over de wijze waarop kernen energieneutraal worden (keuze 1 en 2).	
Recreatiemogelijkheden	=	↗	
	Er is weinig tot geen kans op gekoppelde lokale initiatieven op het gebied van recreatie. Er wordt prioriteit gegeven aan energietransitie (keuze 1 en 2).	Kansen voor lokale recreatieve initiatieven passend bij energietransitie. Meer gelijkwaardige afweging (keuze 1 en 2).	

Sterk vestigingsklimaat

Thema	Criteria	Koers: Meer centrale sturing	Koers: Meer decentrale sturing
Sterk vestigingsklimaat	Uitstraling duurzaamheid	=	↗
		De kans voor een duurzame uitstraling is bij een centrale koers ook aanwezig, maar minder lokaal gebonden aan een kern en daarmee identiteit. (keuze 1 en 2)	Kans op duurzame uitstraling en sterke mate van herkenbaarheid per kern, dorp of stad ten aanzien van hun keuzes voor duurzaamheid (zoals vroeger aan hun kerk). (keuze 1 en 2).
	Werkgelegenheid	↗	↗
Kans op forse toename werkgelegenheid gerelateerd aan opwekken van energie (bv. zonne-energie, biogas, geothermie), verspreiden van energie (warmtenetten) en besparing van energie (bv isoleren woningen). Ook wordt veel		Kans op forse toename werkgelegenheid gerelateerd aan opwekken van energie (bv. zonne-energie, biogas, geothermie), verspreiden van energie (warmtenetten) en besparing van energie (bv isoleren woningen). Ook wordt veel	

Thema	Criteria	Koers: Meer centrale sturing	Koers: Meer decentrale sturing
		werkgelegenheid verwacht vanuit onderhoud gerelateerd aan energie (keuze 1 en 2).	werkgelegenheid verwacht vanuit onderhoud gerelateerd aan energie (keuze 1 en 2).
	Concurrentiepositie en vestigingsklimaat	=	=
		Beperkt onderscheidend binnen Nederland. De effecten van het voorgenomen beleid op concurrentiepositie en vestigingsklimaat zijn sterk afhankelijk van de snelheid waarmee de transitie vorm krijgt. Koplopers kunnen mogelijk profiteren en de concurrentiepositie versterken, maar in principe geldt voor heel Nederland de doelstelling van energieneutraliteit per 2050 (keuze 1 en 2).	Beperkt onderscheidend binnen Nederland. De effecten van het voorgenomen beleid op concurrentiepositie en vestigingsklimaat zijn sterk afhankelijk van de snelheid waarmee de transitie vorm krijgt. Koplopers kunnen mogelijk profiteren en de concurrentiepositie versterken, maar in principe geldt voor heel Nederland de doelstelling van energieneutraliteit per 2050 (keuze 1 en 2).
	Bijdrage economische ontwikkeling	↗	↗
		Kans op bijdrage economische ontwikkeling vanuit duurzame energieopwekking en circulaire economie (keuze 1 en 2).	Kans op bijdrage economische ontwikkeling vanuit duurzame energieopwekking en circulaire economie. Bij een decentrale koers blijven de lusten meer lokaal of wordt meer lokaal geïnvesteerd dan bij een centrale koers (keuze 1 en 2).
	Functioneren binnenhavens	↗	↗
		Kans op meer gebruik binnenhavens voor vervoer biomassa (keuze 1 en 2).	Kans op meer gebruik binnenhavens voor vervoer biomassa (keuze 1 en 2).

3.3.2 Conclusies

Keuze 1: Gelijkwaardige afweging (meer decentraal) of prioriteit voor energietransitie (meer centraal)

Gelijkwaardige afweging van belangen (meer decentrale koers) zou er toe kunnen leiden dat de doelen voor energietransitie later of niet volledig worden gerealiseerd. Een centrale koers is hierdoor positiever beoordeeld voor 'Energieverbruik en reductie CO₂-emissie' en 'Hergebruik van circulaire grond-, hulp, en reststoffen'. Aan de andere kant heeft het geven van prioriteit voor energietransitie boven andere belangen mogelijk negatieve effecten voor lokale natuurwaarden, ruimtelijke kwaliteit en de gezondheid.

Keuze 2: Aansluiten bij de Friese Energiestrategie (meer decentraal) of de nadruk leggen op grootschalige projecten (centraal)

Per saldo is de decentrale koers (het volgen van de Friese Energie Strategie) het meest gunstig in de beoordeling. Vooral op het thema vitale en aantrekkelijke leefomgeving wordt deze koers gunstiger beoordeeld. De Friese Energiestrategie kan bijvoorbeeld resulteren in meer draagvlak voor lokale voorzieningen, hogere kwaliteit leef- en woonomgeving, meer samenhang en cohesie en heeft een positief effect op recreatie en karakteristieke dorpen en steden. De vraag is wel of de doelstellingen voor energieopwekking en besparing met deze koers behaald kunnen worden. Monitoring en evaluatie dienen hiervoor te worden uitgevoerd. Uiterlijk in 2021 dient deze koers te worden heroverwogen.

Bij de inzet op meer grootschalige projecten (meer centrale koers) wordt het effect op de vitaliteit en aantrekkelijkheid van de leefomgeving minder positief beoordeeld, maar zijn er wel goede kansen voor de versterking van de overige natuur. De beoordeling is ingegeven vanuit de gedachte dat de grootschaligere ingrepen die met deze koers kunnen worden verwacht, vooral voor de kleinere dorpen en bewoning in het buitengebied als bedreigend over kunnen komen. Hoewel goede mogelijkheden voor participatie en gebiedsfonds juist ook voor kleinere gemeenschappen uitkomsten kunnen bieden. Bij een keuze voor deze koers zou dit verder uitgewerkt moeten worden.

3.4 Versterken biodiversiteit

In 2050 kent Fryslân een rijke schakering aan landschappelijke, natuurlijke en cultuurhistorische kwaliteiten en weerspiegelt de rijkdom van onze geschiedenis. De kwaliteit van water, lucht, en bodem en van landschap en cultuurhistorie, stilte en donkerte biedt de basis voor een gezond en goed functionerend leefmilieu. Het biedt het fundament voor biodiversiteit, en voor een Fryslân dat herkenbaar is en identiteit heeft. Het biedt het fundament voor de natuur inclusieve landbouw dat kan bouwen op goed functionerende natuurlijke processen. Dit is reeds vigerend beleid.

Aanvullend kan de keuze zijn om een extra inspanning voor verduurzaming te doen: een tandje erbij (qua bedrijvigheid, wegnemen onnodige belemmeringen, verbinding met samenleving en economische activiteiten). De provincie wil een robuust raamwerk van sterke, Friese kwaliteiten, die beleefbaar zijn en die bijdragen aan een aantrekkelijk woon, werk en recreatieklimaat en dat klaar is om mee te bewegen met de transities die in de provincie plaatsvinden.

In tegenstelling tot de andere opgaven is hier de bandbreedte van effecten bepaald door het huidige beleid voor natuur(beheer) te vergelijken met een beleid dat inzet op een extra plus voor natuur(beheer).

De uitersten omvatten de onderstaande keuzes als opgenomen in het Koersdocument.

Referentie	Extra verduurzaming
We gaan door met wat we nu al doen	Bij agrarische bedrijven en andere economische activiteiten worden bij uitbreiding ook voorwaarden gesteld aan biodiversiteit, milieu en duurzaamheid. Daarnaast wordt ruimte geboden voor innovatieve ontwikkelingen en worden onnodige belemmeringen in de regelgeving weggenomen. Mienskip werkt actief mee aan herstel biodiversiteit voor betrokkenheid en draagvlak, vanuit economische activiteiten wordt bijgedragen aan herstel natuur en er wordt meer gezocht naar combinaties van functies.

3.4.1 Effecten leefomgevingskwaliteit

Klimaat

Thema	Criteria	Koers: referentie	Koers: extra verduurzaming
Klimaat	Energieverbruik en reductie CO ₂ -emissie	↗	↗
		Kans op reductie CO ₂ emissie door verduurzaming landbouw en andere economische activiteiten.	Grotere kans op reductie CO ₂ emissie door extra inspanningen voor verduurzaming).
	Hergebruik van circulaire grondhulp en reststoffen	↗	↗
		Kans op hergebruik door verduurzaming landbouw ca.	Grotere kans op hergebruik door extra inspanningen voor verduurzaming en wegnemen onnodige belemmeringen
Waterrobuust bouwen en inrichten	=	=	
	Geen relevant effect verwacht	Geen relevant effect verwacht	

Behoud biodiversiteit

Thema	Criteria	Koers: referentie	Koers: extra verduurzaming
Behoud biodiversiteit	Beschermd natuur (Natura 2000, NNN, Flora- en faunawet)	↗	↗
		Kans op positief effect op beschermde natuur: Verhogen van biodiversiteit door afronden en verbeteren condities NNN (robuuster	Kans op groter positief effect op beschermde natuur als gevolg van het stellen van extra voorwaarden aan uitbreiding op

Thema	Criteria	Koers: referentie	Koers: extra verduurzaming
		maken) en blijvende inzet op natuurbeheer, soortenbeleid, PAS e.d. .	het gebied van natuur- en landschapsbeheer. Daarnaast draagt de inzet op het vergroten van de maatschappelijke betrokkenheid ook positief bij .
	Overige waardevolle natuur	↗	↗
		Kans op positief effect overige waardevolle natuur als gevolg van transitie naar natuur inclusieve landbouw ca.	Kans op groter positief effect op beschermde natuur als gevolg van het stellen van extra (bovenwettelijke) eisen aan uitbreiding op het gebied van biodiversiteit, milieu en duurzaamheid. Daarnaast draagt de inzet op het vergroten van maatschappelijke betrokkenheid ook positief bij.

Bescherming onder/bovengrond

Thema	Criteria	Koers: referentie	Koers: extra verduurzaming
Bescherming onder/bovengrond	Waterkwaliteit	↗	↗
		Positief effect op waterkwaliteit als gevolg van inzetten op halen ecologische doelen voor KRW.	Groter positief effect. Bij meer circulariteit neemt het gebruik van meer natuurlijke grondstoffen toe, waarmee ook KRW-doelen extra gediend zijn.
	Bodemdaling, bodemkwaliteit	=	=
		Geen relevant effect verwacht	Geen relevant effect verwacht
	Verscheidenheid aan landschappen	=	↗
		Geen relevant effect verwacht	Kans op positief effect op Verscheidenheid aan landschappen als gevolg van het stellen van extra voorwaarden aan uitbreiding op het gebied van biodiversiteit, milieu en duurzaamheid.
Karakteristieke steden en dorpen	=	=	
	Geen relevant effect verwacht	Geen relevant effect verwacht	

Gezonde en veilige leefomgeving

Thema	Criteria	Koers: referentie	Koers: extra verduurzaming
Gezonde en veilige leefomgeving	Rust en stilte, Luchtkwaliteit, Gezondheid (GES), Externe veiligheid, Verkeersveiligheid, Waterveiligheid	=	↗
		Geen relevant effect verwacht	Extra inspanningen op het herstel van biodiversiteit leidt op veel plaatsen tot een meer natuurlijke omgeving. Dit wordt zowel voor de beleving als voor gezondheid positief beoordeeld.
	Hittestress	=	↗
		Geen relevant effect verwacht	toename van de biodiversiteit in de bebouwde omgeving kan de hittestress beperken als dit ook tot meer groen in de bebouwde omgeving leidt.

Vitale en aantrekkelijke leefomgeving

Thema	Criteria	Koers: referentie	Koers: extra verduurzaming
Vitale en aantrekkelijke leefomgeving	Draagkracht voorzieningen	=	=
		Geen relevant effect verwacht	Geen relevant effect verwacht
	Ruimtelijke kwaliteit en samenhang	↗	↗
		Versterken biodiversiteit biedt meekoppelkansen voor verhogen ruimtelijke kwaliteit (landschap, recreatief gebruik, ed).	Een extra aanpak waarbij de landschappelijke verscheidenheid mede wordt vergroot biedt meekoppelkansen voor verhogen ruimtelijke kwaliteit (landschap, recreatief gebruik, e.d.).
	Kwaliteit leefomgeving	↗	↗
		Door inzet voor een toegankelijke en beleefbare natuur neemt de kwaliteit van de leefomgeving toe.	Een extra aanpak waarbij de landschappelijke verscheidenheid mede wordt vergroot, biedt kansen tot versterking van de maatschappelijke betrokkenheid. Door een toegankelijke en beleefbare natuur neemt de kwaliteit van de leefomgeving toe.
	Recreatiemogelijkheden	↗	↗
		Speerpunt beleid natuur betreft beleefbaarheid van de natuur. Als gevolg hiervan nemen de recreatiemogelijkheden toe.	Een extra aanpak waarbij de landschappelijke verscheidenheid mede wordt vergroot, biedt meekoppelkansen voor verhogen recreatief gebruik. Dit geldt ook voor het wegnemen van onnodige belemmeringen.

Sterk vestigingsklimaat

Thema	Criteria	Koers: referentie	Koers: extra verduurzaming
Sterk vestigingsklimaat	Uitstraling duurzaamheid	↗	↗
		Kans op duurzame uitstraling door inzet provincie op verduurzaming landbouw.	Grotere kans op duurzame uitstraling door extra inzet provincie op verduurzaming landbouw ca.
	Werkgelegenheid	↗	↗
		Verduurzaming landbouw biedt kansen voor werkgelegenheid natuurinclusieve landbouw.	Verdere verduurzaming biedt grotere kans op toename werkgelegenheid.
	Concurrentiepositie	=	=
		Geen relevant effect verwacht	Geen relevant effect verwacht
	Bijdrage economische ontwikkeling	↗	↗
		Verduurzaming landbouw biedt bijdrage aan economische ontwikkeling natuurinclusieve landbouw.	Verdere verduurzaming landbouw en andere economische activiteiten levert in eerste instantie een kostenverhoging op, maar zal ook zeker een bijdrage bieden aan economische ontwikkeling.
Optimale bereikbaarheid	=	=	
	Geen relevant effect verwacht	Geen relevant effect verwacht	

3.4.2 Conclusies

Keuze: doorzetten vigerend beleid

Doorzetting van het huidige beleid leidt naar verwachting niet tot negatieve effecten, maar ook geen grote positieve effecten. Of hiermee doelen worden gehaald voor versterking van de biodiversiteit is nog onzeker, omdat het beleid nog kort van kracht is. Ontwikkeling van natuurinclusieve landbouw zal hier wel in bijdragen.

Keuze: extra verduurzaming

Een extra aanpak, waarbij wordt ingezet op verdere verduurzaming van de landbouw en andere economische activiteiten, het vergroten van maatschappelijke betrokkenheid, en het wegnemen van onnodige belemmeringen, biedt de grootste kansen op positieve effecten ten aanzien van biodiversiteit, gezondheid, klimaat en vestigingsklimaat. In eerste instantie lijkt dit voor de concurrentiepositie van de landbouw en andere economische activiteiten misschien geen goede ontwikkeling vanwege de extra inspanningen, maar feit is dat in meerdere provincies dezelfde bewegingen ontstaan. Als de landbouw ca. een nog grotere inspanning levert op de verduurzaming en verbetering van de kwaliteiten van het landelijke gebied, zal dat zich uitbetalen in een verbetering van de toekomstbestendigheid van zowel de sector als de belangrijke kwaliteiten. Uiteraard dient er wel voor te worden gewaakt dat er geen onevenredig grote inspanning wordt verwacht en dat vooral samenwerking tussen uiteenlopende partijen wordt bewerkstelligd.

3.5 Klimaatadaptatie

De opgave is er voor te zorgen dat Fryslân kan 'meebewegen' met wat het klimaat doet, zeker nu circa 2/3 van het Friese vaste land beneden NAP ligt. Dit geldt niet alleen voor het watersysteem, maar ook voor de inrichting van steden, dorpen en landerijen. Dit betekent dat in extreme weerssituaties, zoals clusterbuien en langdurige hitte en droogte, de overlast en schade beperkt blijven. Zuinig omgaan met de zoet watervoorraad, en de grondwatervoorraad zijn onderdeel van deze opgave. Voorsorteren op een andere inrichting van het Friese watersysteem is eveneens van belang om de gevolgen van klimaatverandering goed op te kunnen vangen.

Bij klimaatadaptatie richt de provincie zich op de aanpassingen die nodig zijn om in te spelen op deze klimaatveranderingen. Niet door de veranderingen tegen te gaan, maar door mee te bewegen.

Om de bandbreedte van mogelijke effecten te schetsen wordt onderstaand aangegeven hoe een sturing op meebewegen (= mix van technische en ruimtelijke maatregelen) of op meer traditionele aanpak (=technische maatregelen) met betrekking tot het doorvoeren van fysieke aanpassingen wordt beoordeeld. Fysieke aanpassingen uit zich o.a. in het zoeken naar mogelijkheden voor meer ruimte voor water, waterconservering en kustveiligheid. De uitersten omvatten de onderstaande keuzes als opgenomen in het Koersdocument.

Meebewegen	Traditionele aanpak
Keuze 1: Door middel van een mix van technische en ruimtelijke maatregelen meebewegen met klimaatverandering (bv door middel van waterrobuust bouwen en waterconservering)	Keuze 1: Blijven vertrouwen op technische maatregelen, zoals dijkversterking, extra stuwen en gemalen.

Keuze 2 uit het Koersdocument is niet opgenomen in de alternatieven. De keuze heeft betrekking op het heroverwegen van het standpunt om het IJsselmeerpeil niet verder te verhogen. Omdat de voor- en nadelen van deze optie verder uitgewerkt worden (voordat hierover besloten gaat worden) is het momenteel nog niet goed mogelijk om deze keuze te beoordelen. Ook zijn de toekomstige keuzes voor een klimaatbestendig Fryslân, zoals bijvoorbeeld de toekomstige inrichting van de Friese boezem, niet opgenomen in de alternatieven. Reden hiervoor is dat de effecten voor de korte termijn nog nader bepaald worden op basis van de resultaten van de grondwaterstudie, een integraal onderzoek aan de Friese boezem en de studie naar toekomstig waterbeheer. De resultaten hiervan worden meegenomen in de tweede fase MER voor de Omgevingsvisie.

3.5.1 Effecten leefomgevingskwaliteit

Klimaat

Thema	Criteria	Koers: Meebewegen	Koers: Traditionele aanpak
Klimaat	Energieverbruik en reductie CO ₂ -emissie		=
		Het behoud van het veen in veenweidegebieden kan sterk bijdragen aan de reductie van de CO ₂ uitstoot. Door middel van het gezamenlijk oppakken van de opgave met een mix van maatregelen kan de klimaatopgave zo veel mogelijk worden geïntegreerd met andere opgaven (keuze 1). Klimaatverandering omarmen betekent voor het veenweidegebied afname van verdere oxidatie door vernatting (en	Het behoud van het veen in veenweidegebieden kan ook bijdragen aan de reductie van de CO ₂ uitstoot. Het is niet te verwachten dat hier bij een meer traditionele aanpak grote stappen kunnen worden gemaakt voor het veenweide gebied (keuze 1).

Thema	Criteria	Koers: Meebewegen	Koers: Traditionele aanpak
		daarmee reductie van de CO ₂ uitstoot) (keuze 1).	
	Hergebruik van circulaire grond-hulp en reststoffen	=	=
		Geen relevant effect verwacht	Geen relevant effect verwacht
	Waterrobuust bouwen en inrichten	↗	=
		Grotere kans op waterrobuust bouwen/inrichten en reservering polders voor calamiteiten door gezamenlijke en integrale aanpak overheden met een mix van maatregelen. Waterrobuust bouwen en inrichten is over het algemeen een gemeentegrens overschrijdend principe. Meebewegen sluit beter aan bij de noodzaak vanwege klimaatveranderingen. Minder vrijblijvend toepassen van waterrobuust bouwen draagt hier ook aan bij (keuze 1).	Kleinere kans op waterrobuust bouwen/inrichten indien dit wordt overgelaten aan afzonderlijke partijen, gemeenten/waterschap met technische maatregelen (keuze 1)

Behoud biodiversiteit

Thema	Criteria	Koers: Meebewegen	Koers: Traditionele aanpak
Behoud biodiversiteit	Beschermd natuur (Natura 2000, NNN, Flora- en faunawet)	↗	=
		Grotere kans op verbeteren kwaliteit van bestaande natuurwaarden door betere bestendigheid tegen klimaatveranderingen (Natura 2000 en NNN zijn meer een provinciale verantwoordelijkheid). Door intensieve samenwerking overheden worden kansen benut om ruimte voor klimaatopgave zo veel mogelijk te integreren met andere opgaven en hiermee bij te dragen aan een robuustere ecologische toestand (keuze 1).	Minder grote kans op verbeteren kwaliteit van bestaande natuurwaarden doordat elke partij vanuit zijn eigen verantwoordelijkheid en rol via technische maatregelen aan de klimaatopgave werkt (keuze 1).
	Overige waardevolle natuur	↗	=
		Goede kans op meekoppeling van lokale waarden bij klimaatadaptatie door nadruk op een mix van maatregelen (keuze 1).	Bij toepassing van technische maatregelen is er vaak weinig ruimte voor waardevolle natuur (buiten de beschermde natuur) (keuze 1).

Bescherming onder/bovengrond

Thema	Criteria	Koers: Meebewegen	Koers: Traditionele aanpak
Bescherming onder/bovengrond	Waterkwaliteit	=	=
		Geen relevant effect verwacht	Geen relevant effect verwacht
	Bodemdaling, bodemkwaliteit	↗	=
		Er is een afname van de inklinking te verwachten in veenweidegebied door inzet op integratie opgaven en inzet op klimaatadaptatie (keuze 1).	Geen relevant effect verwacht

Thema	Criteria	Koers: Meebewegen	Koers: Traditionele aanpak
	Verscheidenheid aan landschappen	↗	=
		Geen aantasting van bestaande waarden of verscheidenheid. Bij een mix van maatregelen kunnen grootschalige waterbergingslocaties naar verwachting goed worden ingepast rekening houdend met bestaande waarden. Het is de verwachting dat er een kwaliteitsimpuls gegeven kan worden (keuze 1).	Geen aantasting van bestaande waarden of verscheidenheid. (keuze 1).
	Karakteristieke steden en dorpen	=	=
		Geen relevant effect verwacht	Geen relevant effect verwacht

Gezonde en veilige leefomgeving

Thema	Criteria	Koers: Meebewegen	Koers: Traditionele aanpak
Gezonde en veilige leefomgeving	Rust en stilte , luchtkwaliteit, Gezondheid, Externe veiligheid, verkeersveiligheid	=	=
		Geen relevant effect verwacht	Geen relevant effect verwacht
	Waterveiligheid	↗	=
		Grotere kans op reservering gebieden voor calamiteiten en toekomstige versterkingen, evt. door borging in Omgevingsverordening. De klimaatopgave wordt zo veel mogelijk geïntegreerd met andere opgaven (b.v. waterrobuust bouwen draagt bij aan waterveiligheid) (keuze 1)	Kleine kans op reservering gebieden voor calamiteiten en toekomstige versterkingen -. Het huidige beleid, gebaseerd op vrijwilligheid en subsidies, draagt te weinig bij aan de waterveiligheid, waardoor deze koers op dit punt zelfs kan worden gezien als een risico (keuze 1).
	Hittestress	↗	=
		De provincie zet in op meer ruimte voor verkoeling in de steden en dorpen en is voornemens om vanaf 2017 in samenwerking met gemeenten diverse projecten op te starten om bebouwde gebieden klimaatbestendig te maken. Kansen voor afname hittestress door bebouwde gebieden klimaatbestendig maken. (keuze 1)	Kleinere kans op afname hittestress door bebouwde gebieden klimaatbestendig maken. Bij technische maatregelen wordt dit klimaat effect waarschijnlijk maar beperkt onderkent door afzonderlijke partijen (keuze 1).

Vitale en aantrekkelijke leefomgeving

Thema	Criteria	Koers: Meebewegen	Koers: Traditionele aanpak
Vitale en aantrekkelijke leefomgeving	Draagkracht voorzieningen	=	=
		Geen relevant effect verwacht	Geen relevant effect verwacht
	Ruimtelijke kwaliteit en samenhang	↗	=
	Extra inzet op verhoging van de waterveiligheid en een robuuste inrichting van het watersysteem middels meer ruimte voor water biedt kansen voor verhogen van de ruimtelijke kwaliteit van de	nadruk op technische maatregelen leidt naar verwachting niet tot een verandering van de lokale ruimtelijke kwaliteit en samenhang (keuze 1).	

Thema	Criteria	Koers: Meebewegen	Koers: Traditionele aanpak
		leefomgeving. Dit leidt tot verbetering van de algemene ruimtelijke kwaliteit en samenhang van Fryslân. Een gezamenlijke en integrale aanpak van de opgave draagt bij aan een hogere ruimtelijke kwaliteit en samenhang (keuze 1).	
	Kwaliteit leefomgeving	↗	↗
		Kans op verbeteren van de algemene kwaliteit van de leefomgeving door integratie opgaven klimaatbestendigheid door gezamenlijke overheden (bv ontwikkelen van bijzondere woonkwaliteiten aan het water) (keuze 1).	Kans op verbeteren van de lokale kwaliteit van de leefomgeving door koppelen van opgaven klimaatbestendigheid door lokale partijen (keuze 1).
	Recreatiemogelijkheden	↗	=
		Meer ruimte voor water geeft ook meer ruimte voor waterrecreatie passend bij provinciale behoefte (keuze 1).	Nadruk op meer technische maatregelen zal niet leiden tot combinaties met recreatie (keuze 1).

Sterk vestigingsklimaat

Thema	Criteria	Koers: Meebewegen	Koers: Traditionele aanpak
Sterk vestigingsklimaat	Uitstraling duurzaamheid	↗	↗
		Kans op toename uitstraling duurzaamheid passend bij Fryslân (keuze 1).	Kans op toename uitstraling duurzaamheid passend bij gemeente (keuze 1).
	Werkgelegenheid, concurrentiepositie, bijdrage economische ontwikkeling en Optimale bereikbaarheid	=	=
		Geen relevant effect verwacht	Geen relevant effect verwacht

3.5.2 Conclusies

Keuze 1: De klimaatopgave wordt meer traditioneel opgepakt met een focus op technische maatregelen of de klimaatopgave wordt opgepakt door meer mee te bewegen met veranderingen met toepassing van een mix van maatregelen.

De mix van maatregelen is gunstiger beoordeeld voor wat betreft het waterrobuust bouwen/inrichten en waterveiligheid. Dit heeft te maken met de grotere kans op het kunnen reserveren van gebieden (polders) voor calamiteiten en toekomstige versterkingen wanneer de opgave gezamenlijk en breed wordt opgepakt. Ook draagt deze mix gunstiger bij aan het vertragen en/of stoppen van veenafbraak in veenweidegebieden (resultierend in een positievere beoordeling voor CO₂ reductie en bodemdaling) en hittestress. Waterrobuust bouwen, waterveiligheidsmaatregelen en maatregelen ter voorkoming van verdere oxidatie van veen en hittestress zijn over het algemeen gemeentegrens overschrijdend, waardoor een mix van maatregelen beter aansluit bij de noodzaak vanwege klimaatveranderingen. Voor waterveiligheid draagt daarnaast evt. borging in de Omgevingsverordening positief bij aan de klimaatopgave. Het huidige beleid is waarschijnlijk onvoldoende effectief voor toekomstige waterveiligheid, waardoor louter technische maatregelen op dit punt worden gezien als een risico. Hetzelfde geldt voor hittestress.

Als gekeken wordt naar de kansen die klimaatadaptatie biedt voor andere opgaven kan een mix van maatregelen zorgen voor lokale versterking van de ruimtelijke kwaliteit, kwaliteit leefomgeving, recreatie, verscheidenheid van landschap en natuurwaarden. Als gevolg hiervan ontstaat mogelijk ook meer draagvlak voor bijvoorbeeld waterbergingslocaties. Lokale behoefte op het gebied van bijvoorbeeld vaarrecreatie, het vergroenen van de omgeving of wonen kunnen dienen als meekoppelkans. Het is belangrijk om klimaatadaptatie als een gezamenlijke opgave aan te pakken, samen met lokale overheden en maatschappelijke partners.

Om ruimtelijke maatregelen op het gebied van klimaatbestendigheid beter af te kunnen dwingen kan meer centrale sturing gewenst zijn. Veel oplossingen leiden tot een extra ruimteclaim.

Klimaatverandering kan een grote impact hebben voor het hele land. Lokale maatregelen zijn soms noodzakelijk, maar meer systeem-gerichte maatregelen hebben een betere uitwerking en een meer duurzaam perspectief. Hiervoor is het provinciale schaalniveau een betere uitgangspositie.

4 Advies/aandachtspunten richting Koersdocument

In voorgaand hoofdstuk is in hoofdlijnen een beoordeling gegeven van de verschillende mogelijke keuzes bij de ambities die de provincie heeft geformuleerd. De wijze van samenwerken, ook een belangrijk onderdeel van het koersdocument, is niet separaat beoordeeld, omdat dit niet direct een aanleiding is voor effecten op de leefomgeving. De wijze van samenwerking heeft voor een belangrijk deel te maken met de manier waarop sturing wordt gegeven aan de centrale ambities van de provincie. In dit hoofdstuk komen we daarop terug bij de verschillende ambities.

Ambities vanuit een nationale of mondiale problematiek, zoals de energietransitie en klimaatadaptatie, vergen in eerste instantie een duidelijke provinciale regie. De provincie vormt het schaalniveau om daadwerkelijk stappen te maken op deze vlakken. Bij de Friese Energietransitie strategie wordt een aanpak van onderaf voorgestaan. Dit kan grote voordelen hebben ten aanzien van draagvlak. Om doelstellingen te halen is ook een duidelijke inzet van de provincie belangrijk. Bijvoorbeeld door een stimulerende en faciliterende rol op te pakken. Monitoring is zeker belangrijk op deze ambitie, zodat ook duidelijk is wanneer de aanpak wordt geëvalueerd of heroverwogen.

Bij klimaatadaptatie is een provinciale regie mogelijk het belangrijkste. De schaal van de provincie maakt het mogelijk om meer systeemgericht een mix van maatregelen of oplossingen op dit gebied te ontwikkelen waarbij ook de kwaliteiten van Fryslân benut en/of behouden kunnen blijven. Als de manier van samenwerking op dit onderwerp te veel richting “loslaten” gaat, ontstaat veel meer symptoombestrijding in plaats van het creëren van duurzame oplossingen.

Ten aanzien van Vitale dorpen en steden is een meer decentrale sturing op zijn plaats als vanuit de provincie gestuurd wordt op de inbreng van kennis rond om de voor de provincie belangrijke dossiers als klimaat en biodiversiteit (die minder positief zijn beoordeeld). Hier past een rol van loslaten, faciliteren en stimuleren het beste. Door vooral de randvoorwaarden ten aanzien van bereikbaarheid en beschikbaarheid van kennis te organiseren kan de bemoeienis beperkt blijven en de verantwoordelijkheid op een lager niveau worden gelegd.

Ten aanzien van het recreatiebeleid is vooral het uiteindelijke doel van de provincie belangrijk. Wordt het concentratiebeleid vastgehouden om sterke(re) clusters te krijgen of wordt het losgelaten om bijvoorbeeld meer diversiteit en innovatie te laten ontstaan. Duidelijk dient te worden waar de prioriteit komt te liggen.

Ten aanzien van Biodiversiteit is de verwachting dat het huidige beleid wel tot een verbetering van de situatie leidt, maar dat extra inzet op duurzaamheid de verbetering kan versnellen. Belangrijk aandachtspunt is wel de concurrentiepositie van de agrarische sector. Extra aandacht voor verduurzaming kan leiden tot een groter draagvlak in en betrokkenheid bij de omgeving. Dit vergt wel een duidelijke provinciale sturing, waarbij reguleren en regisseren belangrijk zijn. Zeker voor de ondernemers is duidelijkheid nodig over wat men wel en niet mag verwachten van de overheid bij de inzet op extra duurzaamheid. Het is goed om hier ook naar andere provincies te kijken en aansluiting te zoeken t.a.v. beleid voor een gelijkwaardige positie.